

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2024 Vol. 4

tsuull.uz
uzlc.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2024 Vol. 4

tsuull.uz

uzlc.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farxod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ūlvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabethta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Ūşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odiakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva.

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Dilafruz Satimova

O'zbek adabiyotida substandart leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi va ularning ingliz tiliga tarjimasida.....6

Umida Mahmudova

Raqamli texnologiyalar diskursi tarjimasida sun'iy intellekt ChatGPT va Google Translate tarjimon dasturlarining farqi.....23

Zilola Tillabayeva

Samarqand viloyati qarluq shevalariga doir leksemalarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari.....37

Adabiyotshunoslik

Orzigul Hamroyeva

Abdurahmon Sa'diyning "Amaliy ham nazariy adabiyot darslari" darsligining tarkibiy tuzilishi.....49

Alimuhtor Muhtorov

Nizomiy Ganjaviy siymosining milliy o'zlikni anglashdagi roli.....63

Vəzufə Xudiyeva

Azərbaycanda mövcud bibliografik ehtiyatlar sisteminin inkişafı.....76

Kishin Xajiboyev

"Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romani syujetida inson va tabiat konsepsiyasi ifodasi.....87

Tarix. Manbashunoslik

Kemal Yavuz Ataman

Ikki yetakchi sahoba: Qusam bin Abbos va Abu Ayyub al-Ansoriy va ikki muhim shahar: Samarqand va Istanbul.....101

Sotsiologiya. Psixologiya

Komil Kalanov

Diniy ramziy belgilar tizimining tarixiy va ijtimoiy-madaniy tavsifi.....120

CONTENT

Linguistics

Dilafruz Satimova

Linguoculturological Study of Substandard Lexical units in
Uzbek Literature and their Translation into English.....6

Umida Mahmudova

The Difference Between Artificial Intelligence ChatGPT and Google
Translate in the Discourse of Digital Technologies Translation.....23

Zilola Tillabaeva

Types of Lexemes in the Karluk Dialects of Samarkand Region
According to their form and meaning.....37

Literature

Orzigul Hamroeva

The Structure of Abdurahmon Sa'di's Textbook "Practical and
Theoretical Literature Lessons"49

Alimukhtor Mukhtarov

The Role of Nizami Ganjavi's Image in Understanding National
Identity.....63

Vazufa Khudieva

Development of the Existing Bibliographic Resources System in
Azerbaijan.....76

Kishin Khajiboev

The Expression of the Concept of man and nature in the plot of the
novel "The shore that lost its river"87

History. Source studies

Kemal Yavuz Ataman

Two Pioneer Companions, Two Important Cities in the Conquest
Qutham ibn Abbas & Abu Ayyub al-Ansari, Samarkand & Istanbul.....101

Sociology. Psychology

Komil Kalanov

A Historical and Socio-Cultural Description of the System of
Religious Symbols.....120

Raqamli texnologiyalar diskursi tarjimasida sun'iy intellekt ChatGPT va Google Translate tarjimon dasturlarining farqi

Umida Mahmudova¹

Abstrakt

Ushbu maqolada sun'iy intellekt tizimlarining tarjima jarayonidagi roli, xususan, Google Translate va ChatGPT kabi tizimlarning samaradorligi tahlil qilingan. Maqolada sun'iy intellektning “o'ylash” va inson ongiga bo'lgan ta'siri, shuningdek, uning tarjima tizimlarida qo'llanilishi, texnik fikrlash va kognitiv jarayonlar haqida bahs yuritiladi. Tadqiqotda sun'iy intellekt tizimlarining tarjima dasturlaridagi xatoliklari va ularning turlari, shu jumladan, grammatik, mazmun va kontekstga oid xatolarni tahlil qilib, ChatGPT tizimi Google Translatega nisbatan yaxshiroq natijalar ko'rsatgani aniqlangan. Qo'shimcha tarzda sun'iy intellektning ijtimoiy va ta'lim sohalariga ta'siri, uning ilmiy va texnik tillarda qanday ishlashi haqida ham fikrlar keltirilgan.

Maqolada sun'iy intellekt tizimlarining o'z-o'zini o'rganish imkoniyatlari va tilni yaxshilashdagi doimiy yangilanish jarayonlari ham tahlil qilingan. Bundan tashqari, sun'iy intellektning inson tarjimonlari bilan hamkorlikda qanday qilib yuqori sifatli tarjima natijalarini taqdim etishi mumkinligi haqida ham so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, tarjima tizimlari, Google Translate, ChatGPT, mediamatn tarjimasini, neyron tarmoqlar, kognitiv jarayonlar, ijtimoiy ta'sir.*

Kirish

Sun'iy intellekt – bu, avvalo, zamonaviy texnologiyalar bozorining mahsulidir. “Sun'iy intellekt” atamasi o'zida inson intellekti bilan tenglikni inkor etadi. Tarjima faoliyati haqida gapirganda, bizning misollarimizda dastur algoritmiga rioya qilish lingvistik bir xillikka olib keladi, agar davom etsa – fikrlashning

¹Umida Mahmudova – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qarshi davlat universiteti.

E-pochta: umidamahmudova1010@gmail

ORCID ID: 0000-0001-8791-8970

Iqtibos uchun: Mahmudova, U. 2024. “Raqamli texnologiyalar diskursi tarjimasida sun'iy intellekt ChatGPT va Google Translate tarjimon dasturlarining farqi”. *O'zbekiston: til va adabiyot* 4: 23 – 36.

individual xususiyatlarini avtomatik tarzda yo'q qilishga, keyin esa ong deformatsiyasiga olib keladi. Mashina o'ylamaydi, u "boshqaradi". Mashinalarda dunyoning yaxlit modeli va insonlar bilan qanday o'zaro aloqada bo'lishi haqidagi tushuncha yo'q. Ko'pgina intellektual sxemalar faqat bitta vazifani bajarishga mo'ljallangan.

Prinston universitetining professori Maykl Graziano (Graziano) o'zining "Ong" nomli kitobida sun'iy intellekt tashuvchilariga shaxsiyatni o'tkazish, ya'ni inson ongi raqamli ko'rinishga keltirish imkoniyatlarini muhokama qiladi. Neyrobiologiya nuqtayi nazaridan, bu g'oya juda zaif ko'rinadi, chunki Graziano statik bog'lanishlarning o'tkazilishi haqida gapiradi, o'z navbatida, kognitiv jarayonlar, asosan, miya faoliyati orqali yuzaga keladi, faqat uning tuzilmasi emas. Haqiqatni ko'p o'lchovli idrok etishdagi qobiliyatsizlik, shubhasiz, texnokratlarning befarqligiga olib keladi, va bunday befarqlik – bu gumanitar vositalar bilan farqlashning yo'qligini namoyish etadi [Грациано 2021].

Texnokratik til amaliy, lekin uning ichida emotsional-psixologik, etnik, axloqiy va boshqa mazmunni o'z ichiga olmaydigan til, ko'pincha hukumatning tayanchiga aylanadi, bu esa ongni mexanik tarzda nazorat qilishga va oddiy odamni mashinaga yaqinlashtirishga qiziqqan hokimiyatni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa odamni uning yaxshilanishi foydasi haqida o'ylashga o'rgatadi va qiziqarli bir tasvir yuzaga keladi: o'z matnimizni boshqa tilga tez tarjima qilayotganda, kompyuter yordamida biz ataylab (bu bizning o'zimizning tarjima jarayonini introspektiv kuzatishimizda ta'kidlaganimizdek) mashinaning algoritmiga moslashishga harakat qilamiz. Ya'ni, o'z ishimizni osonlashtirish uchun biz ataylab "mashinaga qarshi boramiz". Yagona mukammal sun'iy intellekt yaratishdan ko'ra, individual aqliy faoliyatni nazorat qilish osonroqdir. Shunday qilib, foydalanuvchini mashinaga qo'shimcha qilib "tarbiyalash" jarayoni yuzaga keladi.

Maxsus tarjimonlar va keng qamrovli sun'iy intellekt o'rta-sidagi katta farq ularning o'qitish usullarida yotadi. Tarmoqqa takroran turli misollar ko'rsatiladi va u o'z tarjimalarini o'quv ma'lumotlar to'plamidan olingan tarjimalar bilan solishtiradi. Agar farqlar aniqlansa, tarmoqning kamchiliklari tegishli tarzda tuzatiladi [DeepL 2021].

Katta til modellari, masalan, ChatGPT holatida esa model-larga millionlab gigabayt ma'lumotlar uzatiladi va ular o'qitiladi, so'ngra maqolalar yozish yoki matn tarjima qilish kabi vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Bizning tarjimon sifatida birinchi tanlovimiz Google Translate bo'ldi, chunki u keng tarqalgan. 2016-yilda olingan ma'lumotlarga ko'ra, Google Translate har kuni 140 milliarddan ortiq so'zni 100 dan ortiq til kombinatsiyasida tarjima qiladi (Deepl 2021a). Kelajakda mashina tarjimonlaridan foydalanish yanada ortadi va Google Translate eng keng tanilgan va eng ko'p ishlatiladigan tizim bo'lgani uchun bizningcha, u tadqiqot qilish uchun qiziqarli obyekt.

ChatGPT – katta til modeli misolida keltirilgan. Quyida NMT (neyronli mashina tarjimasini) va BYM (katta til modeli) o'rtasidagi farqlarni ko'rib chiqamiz. 2022-yil 30-noyabrda ChatGPT 3 (biz foydalanayotgan ChatGPT 4 ning eski versiyasi) ommaga taqdim etilganidan so'ng, u “dunyo bo'ylab eng tez o'sayotgan onlayn vosita bo'lib, 5 kun ichida 1 milliarddan ortiq foydalanuvchini jalb qildi”, deydi Euronews (Euronews). ChatGPT, shuningdek, omma e'tiborini jalb qilgan birinchi katta til modeli bo'lib qolmoqda.

Tarjimon sifatida biz Google Translateni tanladik, ChatGPT 4da esa katta til modeli asosidagi tizim sifatida misollar tarjima qilindi. Tarjima qilish uchun mediamatn sifatida 2024-yildagi o'zbek tilidagi xabarlar uchun rasmiy Kun.uz va ingliz tilidagi xabarlar uchun Time saytidagi yangiliklar tanlab olindi.

Neyron tarmoqlari asosidagi tarjimonlarda matn hech qanday qo'shimcha ko'rsatmalarsiz kiritildi, ChatGPT uchun esa maxsus matnli so'rov tayyorlandi. Tarjimalar maxsus tuzilgan tarjimalarni baholash mezonlari asosida tahlil qilindi. Xatolar baholanib, ularning turlari bo'yicha taqsimlandi. Xatolar **K(V)** turdagi (kommunikatsion holat bilan bog'liq), **M(S)** turdagi (mazmun bilan bog'liq) yoki **T(H)** turdagi (tarjimada til bilan bog'liq) bo'lishi mumkin. Xatolarni jiddiyligi bo'yicha kichik, jiddiy va tanqidiy deb ajratish mumkin. Kichik xato – 2 ball, jiddiy xato – 5 ball, tanqidiy xato – 10 ball.

Jadval 1. Tarjimalarni kriteriyalarga ko'ra taqsimlanishi

Kommunikatsion holat bilan bog'liq (K)	Mazmun bilan bog'liq (M)	Til bilan bog'liq holat (T)
Madaniy moslik – tarjima qilingan matnning madaniy kontekstga mosligini tekshirish	frazeologik va qisqacha ifodalarni tarjima qilishda aniqlik	asliyatning stilistik xususiyatlarini buzadigan xatolar mavjudligi

Intonatsion ifoda – matndagi noaniqlik va xususiyatlarni (intonatsiya, urg'u) saqlash	ma'no mazmunini buzadigan xatolar mavjudligi	imlo va grammatika xatolarining yo'qligi
Auditoriyaga moslik – tarjima auditoriyasiga mos ravishda tilni tanlash. Tarjimada ma'lum kontekstning saqlanishi va muallifning niyatiga to'liq mos kelishi.	semantik to'g'rilik (ma'noni to'liq tiklash, xatolarsiz va qo'shimchasiz: "erkin tarjima" bilan bog'liq muammolar tufayli baholashda tafovutlar yuzaga kelishi mumkin).	sintaksisning tarjima tilining qoidalariga muvofiqligi va uning asliyatgamosligi; Sintaksis va frazeologiyaning tarjima tiliga mosligi
Tasniflash va strukturaviy xatoliklar – ma'no va strukturaviy to'g'ri tarjima qilish	madaniy va ijtimoiy jihatlardagi farqlarni hisobga olish, Tarjimadagi ma'no yaxlitligi, orfografik va grammatik bexatolik.	tarjima tilida madaniy elementlarni to'g'ri ifodalash, begona madaniyatni tushuntirish
Chet tilidan tarjimaga qadar vaqt va manba – vaqt va manba sharoitlariga qarab tarjima aniqligi	mazmunni va nuanslarni izchil va to'liq aks ettirish, Ijtimoiy, ilmiy va texnik terminlarning aniq tarjimasi.	grammatik va leksik qurilmalarga rioya qilish Tarjima jarayonida qo'llanilgan uslub va metodning samaradorligi
	tarjima matnining o'quvchi va auditoriyaga yetkazilishi.	tarjima tilining o'ziga xosliklarini, ya'ni leksik va grammatik strukturalarini to'g'ri ishlatish.

Jadval 2. Tarjimalarni baholash mezonlari

Xato turlari	Baho
K 1 Ruxsat etilgan tarjima dizaynining xususiyatlari hisobga olinmaydi	2/5/10
K 2 Tarjima vakolatli tarjimaning lingvistik standartlariga mos kelmaydi	
M 1 tarjimada asossiz o'chirish mavjud	2/5/10
M 2 Tarjimada asossiz qo'shimcha mavjud	
M 3 Tarjimada ma'nosi manba matniga mos kelmaydigan so'z, atama, havola yoki kengroq kontekst mavjud	
T 1 Tarjimaning sintaksisi, morfologiyasi, idiomatikligi, uslubi yoki reestri maqsadli til me'yorlariga mos kelmaydi.	2/5/10
T 2 Imlo yoki tinish belgilari maqsadli til me'yorlariga mos kelmaydi	

Xatolar va ularga beriladigan ballarni qanday hisoblayotganimizni tushuntirib o'tamiz. Original va tarjima jumalari jadvalga joylashtiriladi. Xatolar ajratiladi va raqamlanadi. Original o'ng tomonda, tarjima esa chap tomonda joylashadi. Shundan so'ng, xato turi ko'rsatiladi va zarur bo'lsa, qo'shimcha ma'lumot beriladi.

Google translate tarjimasini (o'zbek tilidan ingliz tiliga)

№	Asliyat	Tarjima	Xatolar
1	<p>O'zbek migranti: u vataniga oltin eksportidan ham ko'proq foyda keltiryapti.</p> <p>Bugun taxminan 2,5 million o'zbekistonlik xorijda mehnat qilyapti. Ular vatanga yuborayotgan pullar hajmi oltin eksporti tushumlaridan ham ko'proq, YalMning naq 14 foizidan oshadi.</p> <p>Kun.uz Xalqaro mehnat migrantlari kunida chet elda ishlayotgan vatandoshlarning O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rniga e'tibor qaratdi.</p>	<p>Uzbek migrant: he brings more profit to his country than gold export.</p> <p>Today, approximately 2.5 million Uzbeks are working abroad. The amount of money they send to the country is more than the income of gold export, it is more than 14% of GDP. Kun.uz. On the International Day of Labor Migrants, he drew attention to the place of compatriots working abroad in the economy of Uzbekistan.</p>	<p>1. M3=2- "Working" so'zi mehnat qilmoq fe'li o'rnida ishlatilgan, lekin mehnat qilmoqdan ko'ra working so'zi kengroq ma'noni anglatadi. Bu unchalik katta xato emas, lekin yangi til o'rganuvchilar uchun biroz qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.</p> <p>2. T1=5 - Ular vatanga yuborayotgan pullar jumlasini - The amount of money they send deb tarjima qilingan. Lekin they are sending deb tarjima qilinishi kerak. Chunki gapda davomiylik va ayni paytdagi degan ma'nolar anglashiladi.</p> <p>3. M3=2 - O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni jumlasini "Place of " birikmasi bilan berilgan. Ammo place so'zi ko'pincha joy ma'nosida ishlatiladi. Uning o'rniga the role bilan tarjima qilish mumkin.</p>
5	<p>Energetika sohasini subsidiyalash 2028 yildan to'xtatiladi" - Jamshid Qo'chqorov Bosh vazir o'rinbosari Jamshid Qo'chqorov tariflar oshirilgani va aprelda yana oshirilishiga qaramay, nega budjetdan hali ham energetikaga subsidiyalar ajratilayotgani haqidagi savolga javob berdi. "Birinchidan, tariflarimiz haligacha xarajatlarni to'liq qoplaydigan darajaga chiqqani yo'q. Ikkinchidan, gazning ma'lum qismini import qilyapmiz", - dedi u.</p>	<p>Subsidizing the energy sector will be stopped from 2028" - Jamshid Kochkarov Deputy Prime Minister Jamshid Kochkarov answered the question why energy subsidies are still allocated from the budget, despite the increase in tariffs and the increase again in April. "First of all, our tariffs have not yet reached a level that fully covers costs. Secondly, we are importing a certain amount of gas," he said.</p>	<p>T1=10 - "Aprelda yana oshirilish" birikmasi ingliz tilida "increase again in April" bilan berilgan va juda jiddiy xatolikka yo'l qo'yilgan. Vaholanki, ingliz tilida qayta oshirilish ma'nosini beruvchi aynan-resurgence so'zi mavjud. Bu yerdagi xatolik gapni aynan so'zma so'z tarjima qilishdan kelib chiqqan.</p>

ChatGPT tarjimasini tahlil qilish

Endi ChatGPT tomonidan amalga oshirilgan tarjimani tahlil qilamiz (Ilova 4). Yuqorida ta'kidlaganimizdek, biz ChatGPT 4 versiyasidan foydalanmoqdamiz. ChatGPTning o'ziga xosligi shundaki, tarjimon sifatida ishlash uchun unga matnli so'rov berish kerak. Matnli so'rov ingliz tilida tuzilgan, chunki ChatGPT o'zbek tilidan ko'ra ingliz tilini yaxshiroq tushunadi. Avval matnli so'rovni va uning o'zbek tilidagi tarjimasini keltiramiz (matnli so'rov yozish texnikasi sun'iy intellekt bo'yicha Mary Nurminen tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan seminarida tekshirildi):

Task: You will translate the following text from Uzbek to English. Make sure, that English grammar and word order are adhered to. You can slice long sentences into shorter ones and switch up the word order to better follow English norms. The text has many abbreviations and jargon, which you also have to fully translate. Do not add or delete anything unnecessarily.

Topshiriq: Quyidagi matnni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilasiz. Ingliz tili grammatikasi va so'z tartibiga rioya qilinganligiga ishonch hosil qiling. Ingliz tili meyorlariga yaxshiroq rioya qilish uchun siz uzun jumalarni qisqaroq qilib, so'z tartibini o'zgartirishingiz mumkin. Matnda ko'plab qisqartmalar va jargonlar mavjud, ularni ham to'liq tarjima qilishingiz kerak. Keraksiz hech narsa qo'shmang yoki o'chirmang.

ChatGPT 4 ilovasiga o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish uchun mediamatnning har birini berishdan oldin ilovaga ingliz tilidagi buyruqni yubordik va quyidagi javoblarni qabul qildik:

Sure! Please provide the Uzbek text you'd like me to translate into English.

Of course! Please provide the Uzbek text you would like me to translate into English.

Please provide the text you would like me to translate from Uzbek to English.

Certainly! Please provide the Uzbek text you would like me to translate into English.

ChatGPT 4 tarjimasida (o'zbek tilidan ingliz tiliga)

<i>Nº</i>	<i>Asliyat</i>	<i>Tarjima</i>	<i>Xatolar</i>
1	<p>O'zbek migranti: u vataniga oltin eksportidan ham ko'proq foyda keltiryapti.</p> <p>Bugun taxminan 2,5 million o'zbekistonlik xorijda mehnat qilyapti. Ular vatanga yuborayotgan pullar hajmi oltin eksporti tushumlaridan ham ko'proq, YAIMning naq 14 foizidan oshadi. Kun.uz Xalqaro mehnat migrantlari kunida chet elda ishlayotgan vatandoshlarning O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rniga e'tibor qaratdi.</p>	<p>Uzbek Migrant: He is Bringing More Benefit to His Homeland than Gold Exports. Today, approximately 2.5 million Uzbeks are working abroad. The amount of money they send back to Uzbekistan exceeds the revenue from gold exports and accounts for more than 14% of the GDP. On International Migrant Workers' Day, Kun.uz focused on the role of compatriots working abroad in Uzbekistan's economy.</p>	<p>T2=5- Bu yerda bosh harf ishlatilishi bilan bog'liq xatolik mavjud. M3=2 Pulni yubormoq fe'li "Send back" tarzida tarjima qilingan. Bu yerda back so'zi ortiqcha.</p>
2	<p>Samarqandda avtobus piyodani urib yubordi. E'tiborli jihati, ushbu avtobusning orqa qismiga «Inson umri tezlikdan muhimdir» yozuvli banner joylashtirilgan.</p>	<p>A bus hit a pedestrian in Samarkand. Interestingly, a banner with the message "Life is more important than speed" was placed on the back of the bus.</p>	<p>M3=5. Bu yerda so'z qo'llash bilan bog'liq xatolik mavjud. E'tiborli jihati kirish so'zi ingliz tilida Interestingly tarzida tarjima qilingan. Ammo interestingly aynan qiziqarli tomoni shundaki deb tarjima qilinadi. K2=5- Tilshunoslikdagi Grammatik me'yorlarga mos kelmaydigan zamon qo'llanilishiga doir xatolik mavjud.</p>

Time (Google translate)

№	Asliyat	Tarjima	Xatolar
1	<p>What to Know About Bird Flu in the U.S. After CDC Announces First 'Severe' Human Case</p> <p>The Centers for Disease Control and Prevention confirmed on Wednesday the United States' first "severe" human case of H5N1 avian influenza—or bird flu, a zoonotic infection which has stoked fears of becoming the next global pandemic.</p>	<p>CDC birinchi "og'ir" odam kasalligini e'lon qilganidan keyin AQSHda qush grippi haqida nimani bilish kerak?</p> <p>Kasalliklarni nazorat qilish va profilaktika markazlari (CDC) chorshanba kuni Qo'shma Shtatlarda H5N1 parranda grippi yoki keyingi global pandemiyaga aylanish qo'rquvini uyg'otgan zoonoz infektsiya bo'lgan birinchi "og'ir" odam kasalligini tasdiqladi.</p>	<p>T1 = 10 - CDC = Centers for Disease Control and prevention, ya'ni Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>T1= 5- "Severe" so'zi og'ir emas, jiddiy bo'lishi kerak. Umuman olganda "severe" human case – insoniyat uchun jiddiy holat deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>M2=2- U.S qisqartmasi tarjimasi AQSH deb berilgan. Aslida Qo'shma Shtatlar tarzida tarjima qilinishi kerak.</p>
2	<p>Exclusive: New Research Shows AI Strategically Lying</p> <p>For years, computer scientists have worried that advanced artificial intelligence might be difficult to control. A smart enough AI might pretend to comply with the constraints placed upon it by its human creators, only to reveal its dangerous capabilities at a later point.</p>	<p>Eksklyuziv: Yangi tadqiqot AI strategik yolg'on gapirayotganini ko'rsatadi</p> <p>Ko'p yillar davomida kompyuter olimlari ilg'or sun'iy intellektni boshqarish qiyin bo'lishi mumkinligidan xavotirda edilar. Yetarlicha aqlli sun'iy intellekt o'zini yaratuvchilari tomonidan qo'yilgan cheklovlarga rioya qilganday tuyulishi mumkin, ammo keyinroq o'zining xavfli imkoniyatlarini ochib beradi.</p>	<p>T1=10 AI qisqartmasi sun'iy intellekt deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>M3=2- For years, ko'p yillardan beri deb tarjima qilinsa, jumla chiroyli chiqadi.</p> <p>T2=2- Etarlicha-Yetarlicha</p>

Time (Chatgpt4)

№	Asliyat	Tarjima	Xatolar
1	<p>What to Know About Bird Flu in the U.S. After CDC Announces First "Severe" Human Case</p> <p>The Centers for Disease Control and Prevention confirmed on Wednesday the United States' first "severe" human case of H5N1 avian influenza - or bird flu, a zoonotic infection which has stoked fears of becoming the next global pandemic.</p>	<p>AQSHda Qush gripi haqida nimalarni bilish kerak: CDC birinchi "Og'ir" inson holatini e'lon qildi</p> <p>Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish Markazlari (CDC) chorshanba kuni AQShda H5N1 quş grippi (yoki qush gripi) bilan bog'liq birinchi "og'ir" inson holatini tasdiqladi. Bu kasallik zoonotik infeksiya bo'lib, dunyo bo'ylab global pandemiya xavfini tug'dirgan edi.</p>	<p>T 2 = 2 - Gripi - grippi</p> <p>T 1 = 1 0 - CDC=Centers for Disease Control and prevention ya'ni Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>T1= 5- "Severe" so'zi og'ir emas, jiddiy bo'lishi kerak. Umuman olganda, "severe" human case-insoniyat uchun jiddiy holat deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>M2=2- U.S qisqartmasi tarjimasida AQSH deb berilgan. Aslida Qo'shma Shtatlar tarzida tarjima qilinishi kerak.</p> <p>K 2 = 5 - Gapning lingvistik standartlarga mos kelmasligi.</p>
2	<p>Exclusive: New Research Shows AI Strategically Lying For years, computer scientists have worried that advanced artificial intelligence might be difficult to control. A smart enough AI might pretend to comply with the constraints placed upon it by its human creators, only to reveal its dangerous capabilities at a later point.</p>	<p>Eksklusiv: yangi tadqiqotlar AI'ning strategik yolg'on gapirishini ko'rsatmoqda</p> <p>Yillar davomida kompyuter olimlari ilg'or sun'iy intellektni boshqarish qiyin bo'lishi mumkinligi haqida xavotirda bo'lganlar. yetarlicha aqlli bo'lgan AI, inson yaratuvchilari tomonidan unga qo'yilgan cheklolarga rioya qilayotganini ko'rsatib, keyinchalik o'zining xavfli imkoniyatlarini ochib qo'yishi mumkin.</p>	<p>M2=2- Tarjimada asossiz ravishda Research so'zi ko'plikda tarjima qilingan.</p> <p>T1=10 AI qisqartmasi sun'iy intellekt deb tarjima qilinishi kerak.</p> <p>T2=2- yetarlicha-yetarlicha.</p>

Tarjima turi	Xatolar	Xato turi K	Xato turi M	Xato turi T
Google Translate		K1: 0	M1: 3	T 1: 9
		K2: 9	M 2: 1	T 2: 8
		Jami: 9	M 3: 10	Jami: 17
			Jami: 14	
ChatGPT		K1: 0	M 1: 2	T 1: 5
		K2: 6	M 2: 6	T 2:15
		Jami: 6	M 3: 11	Jami: 20
			Jami: 19	

Jadval 3. Tarjimadagi xatoliklar.

Xulosa

1. Sun'iy intellektning "o'ylash" amaliyotlari va inson faoliyati o'rtasidagi farq mediamatn tarjima jarayonida g'oyaning hajmli aspektini texnologik manbalar orqali uzatishning imkonsizligini tushunishning muhim nuqtasidir, chunki mashina inson ongi tabiiyligi va turfa xilligini to'liq o'z ichiga olish imkoniyatiga ega emas.

2. Texnik fikrlash, kutilmagan hajmli fikrlashning amaliy qismi sifatida, tizimlashtirish, tartibga solish va rasmiylashtirishga moyil bo'ladi. Xuddi shunday ilmiy va texnik til sohalari uchun ham, ular o'xshashlikni, ya'ni o'zgaruvchanlikni kutmaydi. Insonning kommunikativ qobiliyatlarini tanib olish va yechishning butun kompleksini mashina, ya'ni sun'iy intellekt amalga oshira olmaydi.

3. Sun'iy intellekt – bu texnologiyalar vositasi bo'lib, algoritmlar ishlab chiquvchining maqsadiga qarab ikki tomonlama roli bor: xizmat ko'rsatish va ta'sir o'tkazish. Bu esa madaniyat, ta'lim, axborot texnologiyalari, iqtisod kabi sohalarni qamrab olgan intellektual konformistik fikrlashni shakllantirishning psixologik jihatlariga tegishlidir.

4. Bizning nuqtayi nazarimizda, mediamatn tarjima nazariyasini so'z tasvirini – emotsional jihatlarni o'zgartirishga oid fan sifatida ajratish zarur.

Biz sun'iy intellektga asoslangan mashina tarjimasi tizimlari tomonidan mediamatnlarni tarjima qilishda sodir bo'lgan xatolar soni va turini o'rganishni maqsad qilgan edik. Biz ikki xil sun'iy intellekt tizimini – Google Translate va ChatGPTni tanlab,

mediamatnni tarjima qilishda ulardan foydalanib, tarjimalarni tahlil qildik va baholadik.

ChatGPT kabi katta til modellari asosidagi sun'iy intellekt tizimlari va Google Translate kabi neyron tarmoqlar asosidagi sun'iy intellekt tizimlari o'rtasidagi xatolar qanday farqlanadi? Qaysi tizim tarjimada yaxshiroq?

1) na Google Translate, na ChatGPT ishonchli tarjima qila olmaydi;

2) ChatGPT kamroq xato qiladi;

3) xatolarning aksariyati grammatik bo'ladi.

Endi tahlil materialini ko'rib chiqish imkoniyatimiz bor. Yuqorida keltirilgan jadvalga ko'ra, Google Translate jami 40 ta o'ziga xos xato qildi, ChatGPT esa 45 ta. Umumiy o'ziga xos xatolar soni 85 ta bo'ldi. V tipi xatolar (vaziyatni hisobga olish) bo'lmadi. Barcha tarjimonlar T turi xatolarni M turi xatolarga nisbatan ko'proq qilishgan, shuning uchun xato turlari tarjimonlar o'rtasida deyarli farqlanmaydi. Biz ko'plab xatolar grammatik, ya'ni T tipi bo'lishi mumkinligini taxmin qilgan edik va bu gipoteza ham tasdiqlandi. O'zbek tilining grammatika va transliteratsiyasi mashina tarjimonlari uchun qiyin ekanligi shundan kelib chiqadi. ChatGPT nisbatan kam xatolarni qildi. Google Translatega qaraganda jiddiy va tanqidiy xatolarni kamroq qildi. Shundan kelib chiqadiki, ChatGPT eng yaxshi tarjimon bo'ldi.

Ehtimol, matn so'rovida transliteratsiya SFS 4900 standarti bo'yicha amalga oshirilishi kerakligi ko'rsatilgan bo'lsa, ChatGPT yanada yaxshiroq bo'lishi mumkin edi. Mediamatn tarjimasini va sun'iy intellekt mavzusi bo'yicha hali juda ko'p qiziqarli masalalarni o'rganish mumkin. Agar biz boshqa tarjimonlarni ishlatganimizda, masalan, rus tili uchun maxsus yaratilgan Yandex – qanday va qancha xato qilgan bo'lar edi? Agar biz butun matnni bir marta tarjima qilmasdan, kichik qismlarga ajratib tarjima qilgan bo'lsak, tarjima o'zgararmidi? Meinrad blogida shunday qayd etiladi: "Ideal holda, murakkab bo'lmagan jummalarni ishlating (25-30 so'zdan uzun bo'lmagan) va qavslar hamda qo'shma gaplardan qoching". Bunday shartlarni hisobga olgan holda boshqa tadqiqot o'tkazishimiz ham mumkin edi. Bundan kelib chiqadiki, tarjima usullari olib borilayotgan tadqiqot turi va yondashilayotgan nazariyaga bog'liq.

Adabiyotlar

- Cloudflare – What is a Large Language Model? <https://www.cloudflare.com/learning/ai/what-is-large-language-model/>
- DeepL. 2021. *How Does DeepL Work?* <https://www.deepl.com/ru/blog/how-does-deepl-work>
- Euronews - ChatGPT a Year On: 3 Ways the AI Chatbot Has Completely Changed the World in 12 Months <https://www.euronews.com/next/2023/11/30/chatgpt-a-year-on-3-ways-the-ai-chatbot-has-completely-changed-the-world-in-12-months>
- Bart R. 1989. *Selected Works. Semiotics. Poetics. Moscow, Edited and with an Introduction by G. K. Kosikov.* Moscow: Progress. <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm> (Accessed on 11.09.23)
- Бояркина, А. В. 2022. "Цифровые технологии в художественном переводе (на примере немецкоязычных текстов). электронный". *Известия РГПУ им. А. И. Герцена.* 205.
- Вардзелашвили, Ж., Н. П. 2017. "Певная. Гипертекстуальная функция лексических редупликантов (на материале предикативных атрибутивных конструкций)", *Гипертекст как объект лингвистического исследования. Материалы V Международной научно-практической конференции;* 20 июня. Самара: СГСПУ.
- Грациано, Майкл. 2021. *Наука сознания. Современная теория субъективного опыта.* Москва: Альпина Нон-фикшн. <https://www.litres.ru/book/maykl-graciano/nauka-soznaniya-sovremennaya-teoriya-subektivnogo-opyta/>
- Куницына, Е. Ю. 2021. "Шекспир и искусственный интеллект: перспективы цифрового художественного перевода". *Вестник Московского университета.* Москва. <https://chatgpt.com/>
<https://www.google.com/search/>
<https://kun.uz/>

The Difference Between Artificial Intelligence ChatGPT and Google Translate in the Discourse of Digital Technologies Translation

Umida Mahmudova¹

Abstract

This article analyzes the role of artificial intelligence systems in the translation process, particularly focusing on the effectiveness of systems like Google Translate and ChatGPT. The article discusses the “thinking” capabilities of artificial intelligence and its impact on the human mind, as well as its application in translation systems, technical thinking, and cognitive processes. The research examines the types of errors made by artificial intelligence systems in translation, including grammatical, semantic, and contextual errors, and it is concluded that the ChatGPT system produces better results compared to Google Translate.

The article also addresses the influence of artificial intelligence on social and educational fields, and its tendency to work more effectively in scientific and technical languages. Additionally, the article explores the self-learning capabilities of artificial intelligence systems and their continuous updates in improving language. Furthermore, it discusses how artificial intelligence can collaborate with human translators to provide high-quality translation results.

Key words: *artificial intelligence, translation systems, Google Translate, ChatGPT, media text translation, neural networks, cognitive processes, social impact.*

References

- Cloudflare – What is a Large Language Model? <https://www.cloudflare.com/learning/ai/what-is-large-language-model/>
- DeepL. 2021. *How Does DeepL Work?* <https://www.deepl.com/ru/blog/how-does-deepl-work>
- Euronews – ChatGPT a Year On: 3 Ways the AI Chatbot Has Completely Changed the World in 12 Months <https://www.euronews.com/next/2023/11/30/chatgpt-a>

¹Umida Mahmudova – Doctor of Philological Sciences of Philology PhD, Associate Professor, Karshi state university.

E-mail: umidamahmudova1010@gmail

ORCID ID: 0000-0001-8791-8970

For citation: Mahmudova, U. 2024. “The Difference Between Artificial Intelligence ChatGPT and Google Translate in the Discourse of Digital Technologies Translation”. *Uzbekistan: Language and Culture* 4: 23 – 36.

year-on-3-ways-the-ai-chatbot-has-completely-changed-the-world-in-12-months

- Bart R. 1989. *Selected Works. Semiotics. Poetics. Moscow, Edited and with an Introduction by G. K. Kosikov.* Moscow: Progress.
<http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm> (Accessed on 11.09.23)
- Boyarkina, A. V. 2022. "Sifrovie texnologii v xudojestvennom perevode (na primere nemeskoyazichnix tekstov)". elektronniy. *Izvestiya RGPU im. A. I. Gersena.* 205.
- Vardzelashvili, J., N.P. 2017. "Pevnaya. Gipertekstualnaya funktsiya leksicheskix reduplikantov (na materiale predikativnix atributivnix konstruksiy)", *Gipertekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. Materiali V Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii;* 20 iyunya. Samara: SGSPU.
- Gratsiano, Maykl. 2021. *Nauka soznaniya. Sovremennaya teoriya sub'ektivnogo opyta.* Moskva: Alpina Non-fikshn.
<https://www.litres.ru/book/mayklgraciano/nauka-soznaniya-sovremennaya-teoriya-subektivnogo-opyta/>
- Kunisyina, Ye. Yu. 2021. "Shekspir i iskusstvenniy intellekt: perspektivy sifrovogo xudojestvennogo perevoda". *Vestnik Moskovskogo universiteta.* Moskva.
<https://chatgpt.com/>
<https://www.google.com/search/>
<https://kun.uz/>